

Bakü Müzelerindeki

Dört Mevsim Halıları

Prof. Dr. Rasim Efendi*

Azərbaycan Bakü Muzelerindeki Dört Mevsim konulu halıları bu makale sayesinde araştırmacıların ve konu ile ilgilenenlerin dikkatine sunuyoruz.

Yapılmış ilmi araştırmalara göre, yılın mevsimlerinin güzel sanattaki aksinin büyük bir tarihi vardır. Onun en güzel örneklerine müzikte, ressamlık eserlerinde, dikme ve dokuma işlerinde rastlıyoruz.

Güzel sanatta “Dört Mevsim” konusu halıcılıkta da kendi aksini bulmuştur. Onun şimdiye kadar belli olan en eski örneği 16. yüzyıla aittir. Azerbaycan halıcılarının yaptıkları bu halı söylenenlere göre, Şah Tahmasp tarafından İmam Rıza makberesine armağan edilmiş ve şimdi de Meşhet şehrinin “Asatane gods” müzesinde bulunmaktadır.

Halı sanatında “Dört Mevsim” konusu özellikle 19. yüzyılda yayılmaya başlamaktadır. Onun bu devirde yaratılmış örneklerine dünyanın birçok müzesinde rastlanmaktadır. Şimdi Bakü şehrinde Devlet Güzel Sanatlar Müzesi ve keza Nizami Gencevi adına bağlı Azerbaycan Edebiyatı Müzesi’nde “Dört Mevsim” konulu iki güzel halı bulunmaktadır. Bu iki halı aynı konuya addedilse de, onlar resimleri ve icrası bakımından birbirlerinden farklıdır. Onlara bu halıları dokuyan ustaların ferdi yaratıcılık üslubu ve özellikle zamanın etki yapmış olduğu malum.

Eğer, Devlet Güzel Sanatlar Müzesi’nde bulunan “Dört Mevsim” halısı 19. yüzyıl ortalarında henüz millî geleneklerin kuvvetli olduğu bir zamanda yaratılmışsa, Nizami Müzesi’ndeki halı 20. yüzyıl evvelerinde diğer bir bedii üslubun geliştiği devre aittir. Onlar teknik özelliklerine göre de birbirinden farklıdır. Halıların hiçbirinin müellifi belli değildir.

Belli olan bilgilere göre, şimdi Devlet Güzel Sanatlar Müzesi’nde sergilenen “Dört Mevsim” halısı 1948’de Azerbaycan Devlet Güzel Sanatlar Müzesi tarafından

Bakülü Sadık Bey’den alınmıştır. Adı geçen halının uzunluğu 3.80 m., eni 2.70 m.’dir. Halı, geniş ara (orta) saha ve üç kurşaklı iki nazık (ince yan) ve enli (orta) şeritten mürekkiptir.

Halının ara sahası özel olarak enterasan. Halının ara sahası diğer “Dört Mevsim” halılarında olduğu gibi simetrik şekilde dört kısma bölünmüştür. Bu kısımların her birinde ayrı ayrı kompozisyonlarda yılın bir mevsimi akis olunmuştur. Aşağıda sağ tarafta güz mevsimi tasvir edilmektedir. Burada güz tarla işleri yapılmakta, mahsül toplanmaktadır. Birinci planda bir köylü ailesi toprak işlemekte ve sepinle uğraşmaktadır. İkinci planda ise başka bir köylü ailesi ağaç etrafında toplanarak meyve toplamaktadır. Arka tarafta “Tahtı Cemşit”in enkazları görünmektedir. Bu tasvirlerin solunda yeni bir kompozisyonda kış manzarası verilmiştir. Her tarafta bembeyaz kar. Çocuklar kartopu oynuyorlar. Çıplak, yapraksız, kuru ağaçlar altında kar adamı tasvir olunmuştur. Bundan ilave, burada birçok hayat sahneleri de verilmiştir. Bunlardan, damının karını kürekle temizleyen kişi, eğeri karşısına alıp götüren kişi vs. tasvirler gerçek icrası bakımından dikkat çekmektedir.

Bu kompozisyonun fonunda yukarı tarafta Azerbaycan Mimarlık Sanatı’nın en güzel incisi Nimetullah Bavvap tarafından 1465 yılında Tebriz’de yapılmış Gök Cami (Yeşil Cami) verilmiştir. Halının orta sahasının yukarı sağ tarafında ilkbahar mevsimi tasvir olunmuştur. Doğa yeşil elbise giymiş, ağaçlar gül çiçek açmıştır. Kendi sürüsüyle otlağa çıkmış çoban bu kompozisyona özel sıcaklık vermektedir. Bundan ilave, burada ırmak kıyısında dinlenen bir ihtiyar, eşek ve ona yolculuk yapan bir kişi de tasvir edilmiştir.

Kompozisyonun yukarı sağ kısmında yeşil çayırda bu güzelliği seyreden sağ omuzunda su güğümü tutmuş

* Bilimler Akademisi Yedek Üyesi, Azerbaycan Mimarlık ve Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü.

Four Seasons Carpets

In The Museums of Baku

Prof. Dr. Rasim Efendi*

In this article, especially the researchers will find interesting points about Four Season Carpets exhibited in Baku Museums.

According to the scientific researches carried out, the reflections of seasons on fine arts have a noticeable history. We see the best samples of these in works of music, painting, sewing and weaving.

"Four Seasons" theme of fine arts has also been used in carpeting from time to time. The earliest sample known up to date is of the 16th century. This carpet, woven by Azerbaijani carpet makers is said to have been given to Imam Riza Cemetery as a gift by Shah Tahmasp and today, it is at "Asatane Gods" museum in the city of Meshet.

Theme of "Four Seasons" in the art of carpet making began developing especially in the 19th century. Samples produced in this age can be seen in many museums all over the world. Two beautiful carpets holding "Four Season" theme are in the Museum of State Fine Arts and Museum of Azerbaijani Literature, both in the city of Baku. Even though these two carpets are of the same theme, they show differences in pattern and method of weaving. Specific affects of the styles of the carpet makers, and especially those of the time they had been woven can be observed in these carpets.

The "Four Seasons" carpet in the Museum of State Fine Arts had been produced around the middle of the 19th century, in a period during which national traditions had been dominating, while the one in the museum of Azerbaijani Literature of a period in the early 20th century during which a different style had developed in esthetics. These two carpets differ from one another also when their technical properties are considered. Both carpets are anonymous.

According to available information, the "Four Seasons" carpet exhibited at the Museum of State Fine Arts had been purchased by the Museum of Azerbaijan State Fine Arts from Sadik Bey of Baku in 1948. The length of the subject carpet is 3.80 m and the width is 2.70m. The carpet consists of

a large middle area and two thin and horizontal bands with three sashes.

Especially the middle area of the carpet is charming. The middle area is symmetrically divided into four, as in other "Four Seasons" carpets. A season of the year is described in different compositions, in each one of these four parts. Autumn is pictured in lower right. In this part, farm working and collecting crop are shown. "Tahti Cemshit" ruins are noted in the background. On the left, a winter scenery is formed in a different composition. Snowy scenery, children playing snow ball and a snow man under bare and leafless trees are illustrated. Besides, many scenes of daily life are given. For example, illustrations of the man cleaning the roof of his house from snow, and that of a man carrying a saddle are especially striking when it is considered how realistic they are.

In the upper part of the background of this composition, there is the sky Mosque (Green Mosque) built by Nimetullah Bavvap in Tebriz in 1465, which is one of the most significant works of Azerbaijani Art of Architecture. The upper right part of the middle area of the carpet is spared for spring. The nature is fresh and green and there are blossoms on the trees. The shepherd out on the grassland with his flock creates a warm atmosphere in this composition. Additionally, an old man resting by the river, a traveler and his donkey are also parts of the whole scenery.

In the upper right corner of this composition, there is the illustration of a young girl, with her jug on her shoulder, watching this splendid landscape. In the background, there is again a very famous work of architecture; turbeh built upon the order of Elhani Olcaytu Hudabende in the city of Sultaniye in 1304-1316. As

* Substitute Member of Academy of Sciences, Director of Azerbaijani Architecture and fine Arts Institute.

genç kız tasviri de vardır. Bu tasvirler diğer kompozisyonlarda olduğu gibi ünlü mimarlık abidesi zeminde verilmiştir. Burada Elhani Olcaytu Hudabende'nin 1304-1316 yıllarında Sultaniye şehrinde yaptırdığı türbe tasvir olunmuştur. Araştırmalara göre, Azerbaycan mimarisinin en güzel örneklerinden olan bu türbe sonralar cami gibi kullanılmıştır. Batı Avrupa bilginlerinin oyunca, Azeri mimarı Hoca Ali Şah tarafından yapılan bu türbenin

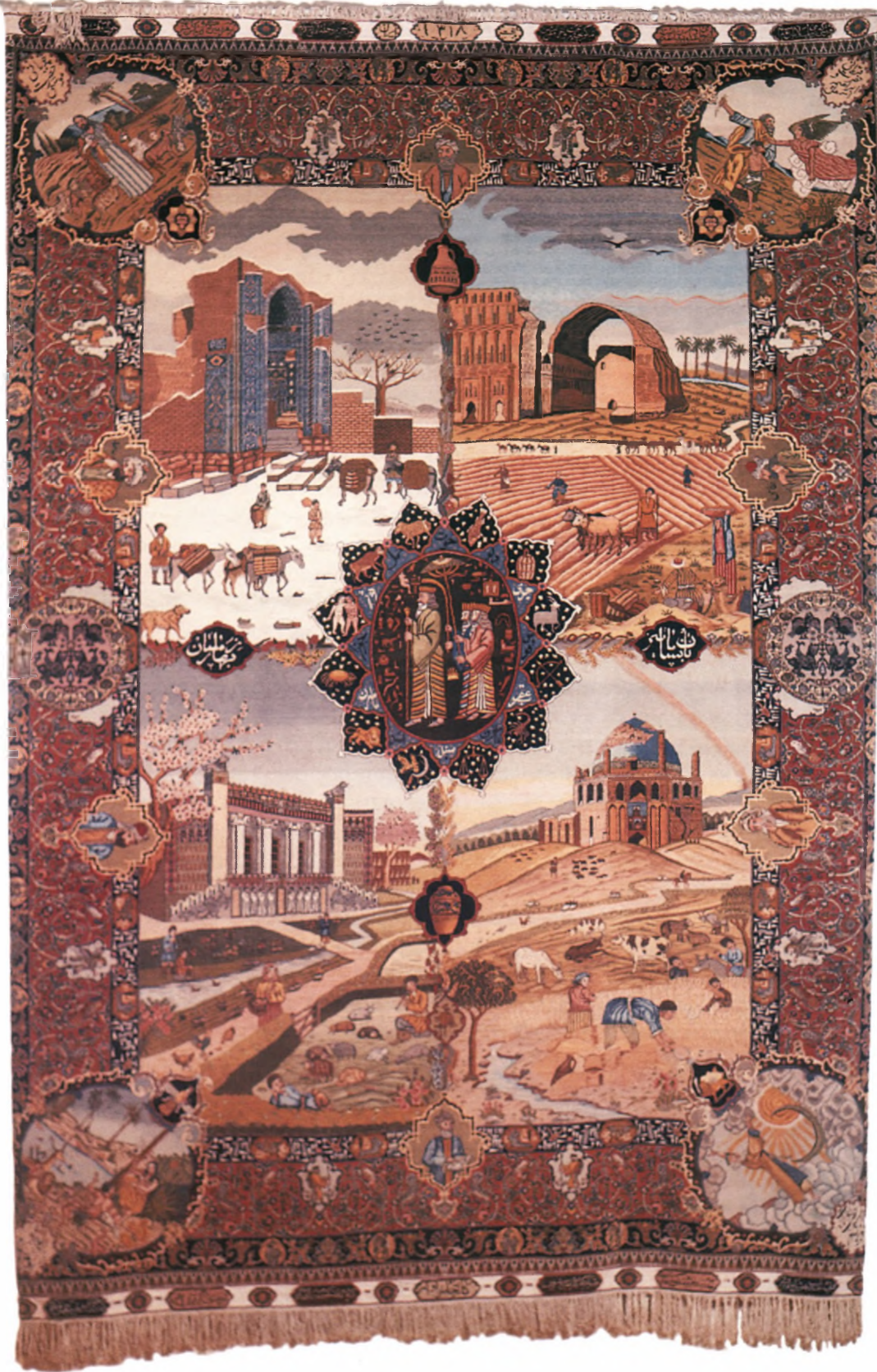
kubbesi, sonralar Rönesans devrinde yapılan İtalya âbidelerine kuvvetli etki yapmıştır.

Halının orta kısmının yukarı sol tarafında yazın sıcak zamanı gösterilmektedir. Köylü ailesi biçine çıkmış, erkekler biçine uğraşıyorlar, kadınlar, kızlar ise onlara yardım ediyorlar; demetliyor, taşıyorlar. Bundan ilave, kompozisyonda deve kervanı ve diğer tasvirler de vardır. Diğer kompozisyonlarda olduğu gibi, bu konu da mimarlık

abidesi, yani "Medain Harabeleri" ile bitmektedir.

Tasvir ettiğimiz bu süjeli kompozisyonlar biri diğerinden gül çiçek diğerlerinden teşkil olunmuş süs elemanları ile ayrılmaktadır. Bu süslerin keşiştiği yerde, yani merkezde baklavari madalyon verilmiştir. Madalyonun içinde ünlü şair, filozof Ömer Hayyam özenle süslenmiş bir odada genç bir kızla beraber tasvir olunmuştur. Onlar içtenlikle oturmuş sohbet ediyor, karşılarında ise şerbet ve meyva vardır. Kızın elinde, üzerinde insan tasviri olan bir kadeh (kûze var. Bu tasviri içine alan madalyonun yedek kısmında Ömer Hayyam'ın hayat gerçekliğine dair iki rubaisi yazılmıştır. Bunların birinde: "Bu kûze de zamanla benim gibi gözü yaşlar döker (ağlar) bir aşık olmuştur, bir güzelin zülfünün kemendinde esir olmuştur, onun boğazında gördüğünüz bu el aynı eldir ya, vakitle, yar boğazında olmuştur" diyor.

Konusu geçen halının şeridi de ara sahası gibi rengarenk ve süslüdür. Şeridin en enterasan kısmı onun üzerine bakışık (simetri oluş) şekilde yer almış tasvirlerdir. Burada şerit boyu sekiz madalyon yer almıştır. Bunlarda, "Adem ve Havva", "İbrahim'in Kurban Verilmesi", ünlü Azerbaycan şairi Nizami Gencevi'nin

understood from the researches, these turbeh's, which are the most distinguished samples of Azerbaijani architecture, have been used as mosques later on. According to European experts, the dome of this turbeh, the architect of which is Hoca Ali Shah, has strongly influenced the Italian architecture of Renaissance period.

In the upper left part of the middle area, hot summer is described; the village people are out on harvest; the men doing the work and the women helping them by doing the bundles and carrying them. There is also a camel caravan in this composition. This composition is completed with "Medain Ruins", an architectural masterpiece, in the background.

These compositions are isolated from one another with ornamentation consisting of flower motifs. In the center where these ornamentation cross, is a diamond shaped medallion. Within medallion, the celebrated poet and philosopher Omer Hayyam is pictured in a room with a young girl. The girl is holding a glass bearing a human figure. Two quatrains of Omer Hayyam, concerning his philosophy of life, are written on the background of this medallion holding the described composition. One of the quatrains says: "This glass has also been a lover in tears like me once, had been a slave of a beauty's lovelock, the hand you see on his throat now is the same with the one that had been by the lovers neck".

The band of the subject carpet is as colorful and as much garnished as the middle area. The most impressive point about the band is symmetric illustrations placed on it. There are eight medallions along the band. "Adam and Eve", "Sacrifice of Abraham" and scenes from "Laila and Mecnun" and "Husrev and Shirin" of the famous Azerbaijani poet Nizami Gencevi are illustrated. On the symmetry lines, there are "Struggle with the Tiger" figure from the "Thaty Cemshit" monument on the upper part and on the lower part, celebrated Firdevsi, Sadi and Hafiz. Pastoral and various animal motifs are used on the rest of the band.

Even though the subject carpet is similar to middle age miniatures from the artistic point of view, it reveals many innovations, like those obviously noted in illustrations of vital objects, precise weaving of human figures and especially in picturing of architectural monuments.

The carpet has been woven in the style of Tebriz school of Southern Azerbaijan. The pile thickness is 5mm. Red, gold and yellow are colors most frequently used in the motifs.

Even though the "Four Seasons" carpet exhibited in the Azerbaijani Literature Museum is similar to that exhibited in the Museum of Fine Arts from the point of theme, they differ when composition, illustrations and ornamenting motifs are concerned.

The width of the carpet is 2.50 m, the length 3.22 m, pile thickness 4 mm, intensity 80x80 and the area is a little over 8 square meters. There are over 5 million knots on the carpet, being 64 in each square centimeters. It has been understood from the writing on the carpet that it had been woven in 1901. This "Four Seasons" carpet also consists of three lanes and a wide base, like the one mentioned above.

On the base, scenes of the four seasons are pictured. The season illustrations are separated in the center of the carpet. Inside this medallion is an illustration like those encountered on the "Taht-ı Cemşit" embossed designs.

Here, King Dara and the accompanying people are illustrated. The illustrations are calm and big, matching the style of the art of the period. Just like in the art of Ancient Egypt and Mesopotamia, Dara's figure is very big when compared with others, and is given like a person possessing extra-ordinary powers. This big medallion ends with twelve pieced diamond-like ornamentation. In each of these pieces, the descriptions of the months of the Seljuk calendar are illustrated, such as aries, taunus, scotpio, camcer, piscen, etc.

As in other "Four Seasons" carpes, the seasons of the year are placed on the sides of the middle area. Unlike the "Four Seasons" carpets in the Azerbaijan State Museum of Fine Arts, instead of daily life scenes, mostly architectural monuments, (Gök Mosque, Median Ruins, Sultaniye Turbeh, Taht-ı Cemşit Palace Ruins) constitute the basis of the illustrations of these carpets.

On this carpet, the description elements determining the seasons of the year are mostly shown with symbols on the border. For example, the eagle motif symbolizes crop festival while the struggle of the soldiers with the lion stands for the fertility and abundance of the seasonal festivals. An interesting point about the carpet is the illustrations on its four corners. On the left below corner is an "Adam & Eve" scene, on the right is "Musa and Sina Mountain". On the above corners, on the right is the "Sacrificing of Abraham" and on the left is "Musa as shepherd". The pictures on the twelve medallions placed beside the border, on the inner area side, are also striking. Six of these medallions are spanned for Midya soldiers while the famous poet, Mathematician and philosopher Omer Hayyam, world-wide known Azerbaijani poet Nizami Gencevi and Masters of Literature Firdevsi, Hafiz and Sadi are pictured, from bottom to top, on the other six.

Most of the illustrations have been copied from painting books published in various countries during the end of 19th and the beginning of the 20th centuries. In accordance with the information provided by Donald Vilber, one of these resources is the painting book named "Persian Monuments" published in Bombay, in 1896.

The "Four Seasons" carpet in the Azerbaijan Literature Museums differs from the other "Four Seasons" carpets with respect to its general color scheme. Cold colors (blue, etc.) are used more in this carpet.

A few carpets, which are completely a repetition of these, have been woven in Azerbaijan, especially in the capital, Tebriz, during the same period. These samples are in European Museums, today, (See *Hali* Magazine published in London and *Heimtex* magazine published in Frankfurt).

These two Azerbaijani carpets in the Baku museums are precious resources showing the close relation of the art of carpet weaving with people, their traditions, cultures, history and nature.

“Leyla ve Mecnun”, “Hüsrev ve Şirin” manzumelerinden alınmış sahneler tasvir edilmiştir. Simetri okları üzerine yukarıda “Taht-ı Cemşit” abidesi’nin “Kaplanla Mücadele” figürü, aşağıda, sağda ve solda ise ünlü söz ustaları; Firdevsi, Sadi ve Hafız verilmiştir. Ara şeridin kalan kısımlarında oynak şekilli nebati nakışlardan ve çeşitli hayvan figürleri kullanılmıştır.

Konusu geçen halı sanatkarlık bakımından orta yüzyıl minyatür sanatına yakın olsa da burada birçok yenilikler kendini göstermektedir. Onlar hayat nesnelere tasvirlerinde, insan figürlerinin dakik işlenmesinde ve özellikle mimarlık âbidelerinin resminde apaydın görünmektedir.

Halı, Güney Azerbaycan’ın Tebriz Okulu’na hasolan bedîi ve teknoloji Türk baf tarzında dokunmuştur. Onun bir metrekaresinde 2500 ilmik yer almıştır. Hav kalınlığı 5 mm.’dir. Tasviri ve ornöman motiflerin çözülmesinde kırmızı, altın sarısı ve sarı renkler avantajlıdır.

Şimdi Nizami Gencevi adına bağlı Azerbaycan Edebiyatı Müzesi’nde bulunduran “Dört Mevsim” halısı konu bakımından Güzel Sanatlar Müzesi’nde sergilenen halıya benzese de ondan kompozisyon, tasviri ve ornöman motifleriyle farklılık göstermektedir.

Halının eni 2.5 m., uzunluğu 3.22 m., hav kalınlığı 4 mm., sıklığı 80 x 80, genel sahası 8 metrekareden biraz fazladır. Onun her santimetrekaresinde 64 ilmik vardır. Genellikle, halıda 5 milyondan fazla ilmik bulunmaktadır. Üzerindeki yazıdan onun 1318 yılı Hicri, yani 1901 yılında dokunduğu belli olmaktadır. Bu “Dört Mevsim” halısı da yukarıda adı geçen halı gibi üç şeritli ve geniş ara sahadan mürekkiptir. Halının ara sahasında yukarıda bahsi geçen konuya benzer doğanın dört mevsim sahneleri verilmiştir. Yılın mevsimleri burada diğer halıdan farklı merkezde yer alan on iki dilimli madalyonla dört kısma ayrılmaktadır. Bu büyük madalyonun içerisinde “Taht-ı Cemşit” kabartmalarında rastlanan tasvir yer almıştır.

Burada Ehemeni padişahı Dara ve ona refakat eden kişiler tasvir olunmuştur. Tasvirler aynı devrin sanat tarzına hasolan bir şekilde sakin, kocaman, lakonik (özlü) icra olunmuştur. Dara’nın figürü eski Mısır, Mezopotamya güzel sanatında olduğu gibi diğer figürlere oranla hayli büyük, olağanüstü kuvvete sahip bir kişi gibi verilmiştir. Bu büyük madalyon on iki dilimli baklavari süslemelerle bitmektedir. Onların herbirinde Selçuklu takviminde yılın aylarına verilen tasvirler; koç, boğa, akrep, yengeç, balık, terazi vs. akis olunmuştur.

Diğer “Dört Mevsim” Halılarında olduğu gibi bu halıda da yılın mevsimleri ara sahanın yan kısımlarında yerleştirilmiştir. Fakat Azerbaycan Devlet Güzel Sanatlar Müzesi’ndeki “Dört Mevsim” halısına oranla burada tasvirlerin temelini hayat sahneleri değil, daha çok mimarî abideleri (Gök Cami, Medain enkazları, Sultaniye Türbesi ve Taht-ı Cemşit Sarayı’nın enkazları) teşkil etmektedir.

Bu halıda yılın mevsimlerini belirleyen tasvir elemanları daha çok remzi işaretlerle şeritte verilmiştir. Örneğin hayvanlar üzerine tasvir edilen kartal motifi

mahsül-ürün bayramıdır, küzelerin tasviri güz bayramına aittir, cengaverin aslanla yalnız başına savaşı mevsim bayramlarında geçirilen bolluk ve zenginliğe işarettir.

Halının enterasan kısımlarından biri, onun dört köşesinde verilmiş tasvirlerdir. Burada aşağıda solda “Adem ve Havva”, sağda “Musa ve Sina Dağı”, yukarıda sağda “İbrahim’in Kurban Verilmesi”, solda “Musa’nın Çobanlık Yapması” sahneleri vardır.

Bundan ilave şeridin ara sahaya yakın olan yerlerinde verilmiş on iki adet madalyonların da resimleri dikkat çekmektedir. Bu madalyonların altı tanesinde Midya erleri, diğer altısına oranla büyüğü ise sağdan yukarıya doğru ünlü şair, matematik ve filozof Ömer Hayyam, dünyaca ünlü, tanınmış Azerbaycan şairi Nizami Gencevi, büyük söz üstatları Firdevsi, Hafız ve Sadi tasvir edilmiştir.

Halıda çeşitli türde yazı örnekleri de maharetle kullanılmıştır. Burada Arap hattının neshi ve neteliği çeşidi ve eski Midya kavimlerinin yazışma vesilesi olan mihiden örnekler vardır.

Bir kelimeyle söylersek, bu halıda halk sanatına hasolan sadelik, söylenmeli gerçek elemanlar azdır. Tasvirlerin çoğu 19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın evvelerinde çeşitli memleketlerde kitle halinde yayımlanmış resim defterlerinden kopya edilmiştir. Böyle kaynaklardan biri Donald Vilber’in verdiği bilgilere göre 1896 yılında Bombay’da basılmış *İran Abideleri* adlı resim defteridir.

Nizami Gencevi adına bağlı Azerbaycan Edebiyatı Müzesi’ndeki “Dört Mevsim” Halısı genel rengi bakımından da diğer “Dört Mevsim” halısından farklılık göstermektedir. Burada soğuk renkler (mavi, şekeri vs.) daha artuk avantajlı. Bu özlüye, lakonikliğe rağmen halıda olan şiirlerden belli ya, “burada yaklaşık iki yüz renk birbirine kavuşmuştur”.

Yapılmış ilmi araştırmalara göre, bu halı yüksek sanatkarlıkla icra olunmuştur. Güney Azerbaycan’da, özellikle, onun başkenti Tebriz’de aynı yüzyıllarda bu halıları büsbütün tekrarlayan birkaç halı da dokunmuştur. Şimdi onun örnekleri Avrupa müzelerindedir.¹

Gözden geçirdiğimiz bu iki halının, bir halının ürünü olmadığı açıktır. Onun yaranmasına birkaç kişi dokumacı ve ressam da iştirak etmişler. Böylece, Bakü Müzelerinde bulunduran bu iki Azerbaycan halısı, halı sanatının uzak mazilerden halkla, onun örf ve geleneği, kültürü, tarihi, doğasıyla sıkı bağlılığını gösteren kıymetli kaynaktır. ●

KAYNAKÇA:

MÜCİRİ, Cafer, “Azerbaycan Sanat Hazinesi’nin Ender İncilerinden”, *Nizami Adına Bağlı Azerbaycan Edebiyatı Müzesi’nin Eserleri*, Bakü 1978, No: 4.

EFENDİ, Rasim, *Azerbaycan Dekor Tatbiki Sanatlar*, Bakü 1976.

EFENDİ, Rasim, *Ces Tapis Quinous Content L’azerbaidjan, Connaissance des arts*, Paris 1982, No: 370,

TAGIYEVA, Röyya, *Azerbaycan’ın Söjeli Halıları*, Bakü 1988.

1. Bkz., İngiltere’nin Londra kentinde yayımlanan *Halı* ve Almanya’nın Frankfurt kentinde basılan *Heimtex* Dergileri.

